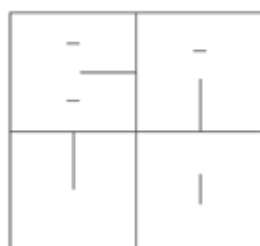

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ IV
2026

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of numerous wavy, vertical lines of varying thicknesses, creating a sense of movement and depth. The lines are a slightly darker shade of the background color.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Međunarodna naučna redakcija | *International Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Univerzitet u Padovi, Padova, Italija)
Dragana Radojičić (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija)
Boris Kavur (Univerzitet Primorska, Kopar, Slovenija)
Martina Blečić Kavur (Univerzitet Primorska, Kopar, Slovenija)
Tanja Petrović (Slovenačka akademija nauka i umjetnosti, Ljubljana, Slovenija)
Ljiljana Gavrilović (Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija)
Koraljka Kuzman Šlogar (Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska)
Amra Šaćić Beća (Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina)
Nenad Vujadinović (Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora)
Zrinka Mileusnić (Univerzitet Primorska, Kopar, Slovenija)
Branko Banović (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija)
Nicholas Angeloff (Cal Poly Humboldt, Arkata, Kalifornija, Sjedinjene Američke Države)
Aleksandar Brkić (Goldsmiths Univerzitet u Londonu, London, Ujedinjeno Kraljevstvo)
Milena Jokanović (Univerzitet u Beogradu, Beograd, Srbija)
Edin Jašarović (Univerzitet Crne Gore, Cetinje, Crna Gora)

Redakcija | *Editorial Board*

Edin Jašarović (Univerzitet Crne Gore, Cetinje, Crna Gora)
Stanka Janković Pivljanin (Službeni glasnik, Beograd, Srbija)
Dušan Medin (Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora)
Jasmina Bajo (JU Kulturni centar „Nikola Đurković“, Kotor, Crna Gora)
Milica Stanić Radonjić (JU Muzeji i galerije Budve, Budva, Crna Gora)

Glavni urednik | *Editor-in-Chief*

Edin Jašarović (Univerzitet Crne Gore, Cetinje, Crna Gora)

Urednici broja | *Editors of the Volume*

Stanka Janković Pivljanin (Službeni glasnik, Beograd, Srbija)
Dušan Medin (Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora)

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

IV

PETROVAC NA MORU
MMXXVI

Objavljeno uz podršku Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore
u okviru Konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti u 2026. godini

*Published with the support of the Ministry of Education, Science and Innovation of Montenegro
as part of the Call for co-financing scientific research activities in 2026*

Časopis nije na prodaju, već se besplatno distribuira

The journal is not for sale and is distributed free of charge

Časopis i svi radovi licencirani su pod licencom Creative Commons
Attribution–NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

*The journal and all the articles are licensed under the Creative Commons
Attribution–NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License*

www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika broja | 7 | *Foreword By The Volume Editors* | 11

SVJEDOČANSTVA MISLI I VJERE | TESTIMONIES *of* THOUGHTS AND FAIT

Nusret Isanović | Ibn al-Haytham, nagovjestitelj moderne znanosti | 17

Tsvetan Theophanov | Tariq Ramadan: A Controversial Spokesperson
of The 'European Islam' | 35

Slaviša Raković | Albanske bektašije: od derviškog reda do zasebne
verske zajednice (i kulturne grupe) | 47

NASLJEĐE SUSRETA | LEGACIES *of* ENCOUNTER

Savo Marković | Italijanska korespondencija osmanskog Bara:
pismo dubrovačkim vlastima iz 1767. godine | 65

Dragana Kujović | Prilog obradi osmanske materijalne kulture u Crnoj Gori:
elementi zbirke metalnih predmeta iz Zavičajnog muzeja u Pljevljima | 75

Velida Mataradžija i Amina Ajdinović Mehović | Vakufi kao simboli
pripadnosti orijentalno-islamskom civilizacijskom krugu | 85

OGLEDALA RIJEČI | MIRRORS *of* THE WORDS

Ksenija Aykut i Stefani Miljković | Simbolika i značaj mačke u turskoj
književnosti i kulturi | 105

Melinda Botalić | Slika žene u romanu *Konak suza* turske spisateljice
Šebnem Işıguzel | 117

Predrag V. Jelenković | O osnovnoj terminologiji turske umetničke
muzike | 129

PRIKAZI | REVIEWS

Goran Pajović | *Luna podno Lovćena: kulturno nasljeđe islamskog stanovništva
Crne Gore u cetinjskim muzejima*, ur. Filip Kuzman, JU Narodni muzej Crne
Gore, Prijestonica Cetinje, Cetinje, 2023. | 145

Filip Kuzman | *Barski nišani u kontekstu analize i vremena: zbornik radova*,
ur. Goran Pajović i Burhan Čelebić, NVU Manoveki, Bar, 2024. | 149

Uputstva za autore | 153 | *Guidelines for Authors* | 163

ALBANSKE BEKTAŠIJE: OD DERVIŠKOG REDA DO ZASEBNE VERSKE ZAJEDNICE (I KULTURNE GRUPE)

Slaviša Raković¹

Američki savet za međunarodno obrazovanje²

Beograd, Srbija

Sažetak: Rad predstavlja kratak pregled doktrinarnih i političkih korena bektašizma, sa posebnim fokusom na njegov razvoj i transformaciju u albanskim zajednicama. Prateći ključne faze evolucije ranih islamskih teoloških rasprava, razvoj sufizma i formiranje derviških redova, rad analizira transformaciju bektašizma od derviškog reda (tarike) u posebnu versku zajednicu među Albancima. Ističući njihov kulturni doprinos i aktivnost na savremenom Balkanu, u radu se zaključuje da albanske bektašije funkcionišu ne samo kao zasebna verska zajednica već i kao dinamična kulturna grupa koja integriše različite verske doktrine, kulturne i društvene prakse, neprestano ih prilagođavajući lokalnom kontekstu i duhu vremena.

Ključne reči: bektašizam, sufizam, tarikati, islam, Albanci

¹ slavisa.rakovic@gmail.com.

² Ovaj rad je nastao izvan radnog angažovanja autora u Američkom savetu za međunarodno obrazovanje.

UVOD

Kada je u septembru 2024. godine albanski premijer Edi Rama najavio osnivanje nove nezavisne mikrodržave na teritoriji Republike Albanije kojom bi upravljale bektašije, verska grupa koja čini jednu od četiri istorijske verske zajednice ove države, došlo je do reakcija širom sveta. Medijima je bilo zanimljivo što se razmatra osnivanje novog grada-države koji bi funkcionisao poput Vatikana, dok je političare u regionu, ali i izvan, zainteresovalo odakle dolazi ovakva ideja i zašto bi Albanija na svojoj teritoriji „ugošćavala“ nezavisni politički entitet zasnovan na pripadnosti religiji. U samoj Albaniji i susednim državama, kao i u dijaspori, došlo je do raznolikih reakcija: od zaintrigiranosti do pozdravljanja ideje, ali i zabrinutosti zbog davanja, kako neki vide, primata jednoj verskoj grupi nad drugom, nakon više od veka albanskog državnog laicizma i institucionalne odvojenosti verskih zajednica od države (Istrefi & Pasquet 2024; Lockwood 2024; Karaj 2024).

Na medijskim portalima iz bivše Jugoslavije, kao i izvan regije, čini se da su dominirali tekstovi koji su objašnjavali ko su bektašije, tj. ko su albanski muslimani koji imaju drugačiju doktrinu od balkanskih sunita. Ovi tekstovi u masovnim medijima fokusirali su se na stavljanje bektašija u kontekst narativa o sufizmu i derviškim redovima (tarikatima), kao i o šiitskom islamu, uz pominjanje janičara albanskog porekla kao zaslužnih za širenje ove tarike na Balkan, a naročito među Albancima.³

³ *Derviš* je reč koja dolazi iz persijskog jezika i, prema nekim tumačenjima, znači mistik ili siromah, a *tarik* je arapska imenica ženskog roda za put ili način, u ovom smislu znači put duhovne prakse ka spoznaji. Kako piše sociolog religije Milan Vukomanović: „Nazivi redova uglavnom reflektuju imena njihovih osnivača [...] sufijske redove obavezno prati i *silsila*, neprekinuta tradicija

Ovakvi tekstovi su iznosili podatke uz razumljivu redukciju i pojednostavljenje – jer se radi o medijima za široku publiku – zanemarujući niz segmenata istorije, kako doktrinarne tako i političke, bektašijskog reda. Bilo je, naravno, i senzacionalističkih, negativnih, omalovažavajućih i targetirajućih izveštaja o ovoj temi.⁴

Bektašije u Albaniji sebe smatraju posebnom muslimanskom zajednicom, što se može videti i iz popisa stanovništva nakon pada komunizma, gde se oni registruju odvojeno od drugih muslimana, od kojih imaju drugačija verovanja, ali i institucionalnu organizaciju.⁵ Na teritoriji bivše Jugoslavije bektašije su, kao i ostali sufijski redovi (tarikati), dugo bile marginalizovane aktivnošću većinske islamske zajednice, koja je sve do raspada Jugoslavije funkcionisala kao jedinstvena. Dodatno, nekadašnja

ili kontinuirani lanac imenovanja glavnih šejhova [...] istorija određenog tarikata je, zapravo, skup (pri)povesti o njihovom pojedinačnim šejhovima koji su se smenjivali unutar zvanične silsile svakog reda“ (Vukomanović 2008: 134).

⁴ Jednostavna pretraga na internetu uputiće ka nizu tekstova o bektašijskom gradu-državi na različitim jezicima objavljenih od septembra 2024. do trenutka završavanja pisanja ovog rada (februar 2026). Ovde ćemo izdvojiti jedan tekst koji, donekle, može ukazati na to kako neki muslimani koji pripadaju većinskom islamu vide ovu zajednicu. Reč je o izjavi Muhameda Jusuf-spahića, predsednika Vrhovnog sabora Islamske zajednice Srbije: „Bektašije nisu muslimani, oni su politeistički pokret, a sve što nije monoteizam ne može da bude islam [...] Niti poste Ramazan, niti klanjaju pet dnevnih molitvi, niti bilo šta od muslimanskih verskih obreda. Onako kako je to Alah dragi u Kuranu objavio, oni to ne čine.“ Dostupno na: <https://vreme.com/vesti/za-i-protiv-drzave-bektasa-u-albaniji-koju-je-najavio-edi-rama> (pristupljeno 8. 2. 2026).

⁵ Censi i Popullsisë dhe Banesave në Shqipëri 2023. Tiranë: Instituti i Statistikave.

Sl. 1. Ogledalo bektasija, kaligrafija
(Qarmatia, Wikimedia Commons)

komunistička država podržavala je marginalizaciju sufijskih redova koju je sprovodila institucionalna interpretacija sunitskog islama (Novaković 2002; Vukomanović 2008). Naravno, i u samoj Albaniji su od kraja Drugog svetskog rata do pada komunističkog režima bektasije, kao i ostale verske grupe, bile izbrisane iz javne sfere, da bi se od početka devedesetih godina vratile u javni prostor kao zasebna zajednica (Doja 2008; Elsie 2019; Blumi & Krasniqi 2014; Bria 2024). Izvan Albanije, tj. na teritorijama bivše Jugoslavije, pokušaji bektasija i drugih derviških redova da se institucionalno uspostave kao zasebna verska zajednica bili su izvor kontroverzi i negativnih reakcija lidera većinskih muslimana.⁶

Čini se da je najava Edija Rame o formiranju posebnog bektasijskog grada-države dodatno doprinela kontroverzama o ulozi ove zajednice među današnjim Albancima, ali i u regiji. Za potrebe doprinosa dubljem razumevanju ove aktuelne teme, na narednim stranicama

ukratko su predstavljeni istorijski koreni bektasizma kao derviškog reda, kao i društveni i doktrinarni kontekst transformacije albanskih bektasija iz sufijske tarike u zasebnu versku zajednicu, za koju se može reći i da funkcioniše kao dinamična kulturna grupa koja integriše različite verske doktrine, kulturne i društvene prakse, neprestano ih prilagođavajući lokalnom kontekstu i duhu vremena.

SUFIZAM: KRATAK PREGLED POREKLA I RAZVOJA DERVIŠKIH REDOVA

Sufizam, u najširem smislu, obuhvata s jedne strane teoriju tj. filozofsku praksu – spekulativni put, a s druge derviške redove, bratstva ili tarikate – institucionalni put (Vukomanović 2008: 130). Najčešće se poreklo termina *sufizam* (na arapskom *tesavuf*) povezuje sa arapskom rečju *suf* (vuna), koja upućuje na nošnju i asketski način života ranih sufija u naporima ka duhovnom ispunjenju kroz iskustvo molitvenog približavanja Bogu. Kao mistična dimenzija islama, kako se popularno kaže, sufizam se razvijao uporedo sa evolucijom pravnonormativne prakse ove religije, a sam termin se u upotrebi ustaljuje u X veku, naročito u delima Abu Abdelrahmana el Sulamija, prvog hagiografa ranih islamskih mistika (Ernst 1997: 26).

Doktrinarno poreklo islamskog misticismizma, sufijskih redova, pa samim tim i bektasija, ali i većinskog islama (bilo sunitskog bilo šiitskog) seže duboko u predislamsku istoriju regije u kojoj se islam, nedugo nakon formiranja u Hidžazu, rapidno proširio i dalje razvijao. Sam Muhamed je imao kontakte sa hrišćanstvom i judaizmom i njihovim osnovnim teološkim postavkama i eshatološkim narativima. Ovo se da videti iz stihova *Kurana* kojim je kanonizovana

⁶ <https://www.koha.net/en/arberi/ndarja-e-komunitetit-mysliman-ne-kosove> (pristupljeno 8. 2. 2026).

objava nove religije, dok je vojnim angažovanjem stvarana prva politička muslimanska zajednica koja je Jevreje i hrišćane Muhamedova doba prozvala *narodima Knjige* (Aslan 2005: 195). Međutim, političke nesuglasice nastale neposredno nakon Muhamedove smrti, tj. sukobi oko nasljednika, doveli su do prvih političkih razilaženja i započeli utiranje puta kasnijim teološkim i filozofskim interpretacijama koje će se reflektovati i na razvoj divergentnih škola islamskog misticima. Ono što je u početku bio puki konflikt između pristalica najmlađe Muhamedove žene Ajše, čiji otac postaje prvi kalifa, i Alija, Muhamedovog prvog rođaka i muža Fatime, Muhamedove ćerke, postać će početak oštrog političkog, a nešto kasnije i teološkog antagonizma – trajne podele na sunite i šiite (Sonn 2015: 72–76).

Stavovi oko Alija, njegovog značaja, kalifata i nasljedstva postać će tačka razdvajanja ove dve grupe koja opstaje do danas. Suniti će Alija smatrati posljednjim od četiri pravoverna (*rašidun*) kalifa, dok će za šiite on biti prvi kalifa, čijom smrću, a kasnije i smrću Hasana i Huseina, njegovih i Fatiminih sinova, ustanovljavaju primat poštovanja *ehlibejta* (*Ahl el Bayt* – ljudi kuće) – uže Muhamedove porodice koju je dobio preko Fatime. Obe grupacije će razviti sopstvene teologije, pravne i socijalne doktrine koje će se neretko međusobno suprotstavljati, ali i međusobno susretati. Naročito će razvoj islamskog misticizma delovanjem sufija uticati na eklektično prožimanje eshatoloških narativa sunizma i šiizma, posebno u narativizaciji Alijevog imamata (Knysh 2017: 74–121).

Istoričari islama, a osobito istoričari sufizma, detektuju naznake islamskog misticizma još i pre dublje podele na šiite i sunite i vezuju ga za posvećenike u ezoterično čitanje i tumačenje *Kurana* u ranim decenijama kalifata

pravovernih, koje je više interesovala eshatološka poruka nove religije nego politička zajednica i socijalna doktrina nove muslimanske države. Neki sufijski redovi će nastati pod okriljem zvaničnog tj. državnog sunizma, ali će kroz istoriju usvojiti teološke segmente šiizma i pritom ostati u okvirima državne vere, što je bio slučaj sa bektašijskim redom sve do prve zabrane 1826. godine (Elsie 2019: 5–6). Primer direktnog uticaja šiizma jeste činjenica da su neke sufije usvojile poštovanje 12 imama nakon Muhameda, od kojih je prvi Ali, a poslednji Muhamed el Mahdi, koji je ostao „skriven“ i koji će se, na kraju vremena, vratiti kao spasitelj (Schwartz 2008; Knysh 2017).

Pomenuli smo da je politička podela, nastala iz dinastičkih trvenja, značila i početak teoloških razmirica koje su oblikovale rani islam. Pored ovih podele, na kulturu ranih muslimana uticali su i njihovi osvajачki pohodi, započeti neposredno po nastanku islama, još u vreme Muhamedova života, a naročito u decenijama nakon njegove smrti. Širenje ka teritorijama Levanta, Egipta, Persije i dalje je znatno uticalo na muslimane. Islam na nove teritorije donosi arapski jezik i pismo, ali ne potire u potpunosti postojeće kulturno nasleđe koje inkorporira u novonastajuće zajednice muslimana i koje će, kako mnogi naučnici tvrde, imati odjeka ne samo u pravnoj praksi države kojom upravljaju muslimani već i u eshatološkoj i socijalnoj doktrini nove religije (Sonn 2012; Knysh 2017).

Osnivanje kalifata Omajada sa sedištem u Damasku nakon Alijeve smrti i kraja režima pravovernih kalifa, te kasnije urušavanje omajadske dinastije i premeštanje kalifata u Bagdad pod Abasidima, kao i osvajanje Andaluzije, otvara put preobraćenjima u islam stanovništva iz različitih verskih tradicija: judaizma, grkopravoslavnog

Sl. 2. Tekija Abaz Alija, planina Tomor, Albanija, avgust 2014.
(Malenki@Mapillary, Wikimedia Commons)

hrišćanstva, dohalkedonskog hrišćanstva, zoroastrizma, narodnih verovanja. Muslimanima su postajali pripadnici različitih etničkih kultura koji su govorili razne jezike, poput persijskog, aramejskog, grčkog, koptskog, jermenskog, kurdsog itd. U takvom kontekstu multikulturnog okružja, kulturne razmene i fuzije, muslimani (kako oni inicijalni arapski, tako i novopreobraćeni) stvarali su dinamične kulture koje su nedrile versko-kulturne prakse i teološko-filozofska tumačenja koja su bila novina u odnosu na legalistički islam državnih autoriteta. Dakle, kontakt sa persijskim verskim i kulturnim nasleđem, kao i sa sirijskim (semitskim, helenskim, jermenskim) i egipatskim (helenskim ili koptskim) svakako je uticao na interpretiranje i praktikovanje islamske doktrine već u prvim vekovima od nastanka religije (Schwartz 2008; Penn 2015; Elsie 2019; Babur 2023).

Mnogi istraživači smatraju da je na pojavu asketa i na razvoj misli i praksi prvih islamskih mistika, preteča sufija, koji prevazilaze legalizam političke zajednice i posvećuju se duhovnom životu uticao istočnohrišćanski misticismizam i, da pojednostavimo, životni stil hrišćanskog monaštva (odricanje

od sveta, pustinjaštvo, siromaštvo, celibat) iz vremena formiranja i rane istorije islama. Na primer, ističu se paralele između dugog, isposničkog, moljenja Bogu pravoslavnih monaha i *zikre* – ritualnog, u nekim tarikati-ma i ekstatičkog, ponavljanja molitve sufija zarad sećanja na Boga (Ferri i Glazer 2013; Knysh 2017; Babur 2023; Kakouris 2023). Pored uticaja istočnog hrišćanstva na sufijsku misao i praksu, istraživači često ističu i uticaje drugih religijskih tradicija, što ukazuje na otvoren i sinkretički karakter sufizma. U tom smislu prepoznaju se elementi zoroastrizma – u simbolici svetlosti kao izraza Božjeg prisustva i u ritualnom plesu derviša; budizma – u naglasku na askezi i prevazilaženju ega kroz molitvu, kao i hinduizma – u upotrebi specifične muzike i plesa u pojedinim redovima, uz sličnosti između uloge hinduističkih gurua i sufijskih šejhova u njihovim zajednicama (Ferguson 1996; Speziale 2018; Mirjalili 2021).

Priče o ranim sufijima, koje datiraju iz ranog islama, dakle nekoliko vekova pre formiranja derviških redova, opstaju u kolektivnom pamćenju među muslimanima širom sveta. Deset godina nakon Muhamedove smrti u Medini se

rodio Hasan el Basri, do danas poznati asketa i tumač *Kurana*. Hasan je umro u iračkom gradu Basri, po kojem je i nazvan, a u istom gradu je u VIII veku živela i asketska pesnikinja Rabija Basri, čije će ideje predane ljubavi prema Bogu inspirisati generacije islamskih mistika i muslimanskih književnika (Mourad 2005; Smith 2010). Vek kasnije delovao je Džunaid iz Bagdada (830–910), koji je učio da ljudi treba da se posvete askezi u prevazilaženju svetovnog, ali i kontroverzni Mansur el Haladž, sunita, koji je propovedao ideje bliske šiizmu i bio optužen za jeres jer je glasno uzvikivao: „Ja sam Istina.“ Javno je pogubljen u Bagdadu 922. godine (Hanif 2002; Elaroui Cornell 2019).

Za doprinos sufijskoj misli i praksi, kako pisanim delom tako i sopstvenim asketskim životnim primerom, posebno se ističe sunitski učenjak El Gazali (umro 1111). Nešto pre njega sufijski pristup u islamskoj misiji ka nemuslimanima praktikovao je Ali Hudžviri (umro 1077), koji je propovedao ovu religiju među hindusima, dok je El Gazalijev delimični savremenik Ahmad Jasavi (1093–1166) zaslužan za širenje islama među turskim plemenima. Nakon El Gazalija iz Andaluzije dolazi poznato ime Ibn Arabija (1165–1240), koji je ostavio traga ne samo na islamski misticizam već i na književnost i filozofiju arapskog sveta od svoga doba do današnjih dana. Ibn Arabijev delimični savremenik sa istoka bio je poznati persijski pisac i mistik Dželaludin Rumi (1207–1273), autor *Mesnevi*, možda najpoznatijeg sufijskog literarnog dela. Rumijev legat je i mevlevijski derviški red, čiji je ples okretanja oko sopstvene ose, suprotno kazaljka na satu, tokom *zikre*, poznat širom sveta i poistovećuje se sa sufizmom uopšte (Corbin 1969; Hanif 2002; Schwarz 2008). Delo ovih islamskih učenjaka uticalo je na islamsku filozofiju nastupajućih vekova, a naročito na misao i teološku doktrinu mnogih sufijskih tarikata.

BEKTAŠIJSKI SUFIZAM NA BALKANU: OD NASTANKA TARIKE DO RAZVOJA POSEBNE VERSKE ZAJEDNICE KOD ALBANACA

Bektašijska tarika ima poreklo u delatnosti Hadži Bektaša Velije, sufijskog mislioca iz XIII veka. Poreklom je bio iz Horasana, ali je značajan deo intelektualnog života proveo u Anadoliji, pišući i propovedajući u okviru Rumskog sultanata, gde je postojala povoljna intelektualna klima i prijemчивost za islamski misticizam (Hanif 2002; Soileau 2014). Neposredni sledbenici Bektaša Velije sebe su nazvali bektašijama, a njegovo učenje, kao i poštovanje njegove ličnosti, bilo je osnova i za nastanak alevita, zajednice iz današnje Turske koja se značajno razlikuje od većinskih sunita kako u verovanjima (sinkretizam islama sa drugim religijama i narodnim verovanjima), tako i u ritualima (muzika, ples) i socijalnoj doktrini, na primer u ravnopravnoj ulozi žene u zajednici (Shankland 2003). Što se osnovnih doktrinarnih postavki bektašizma tiče, ideal *insanu kamila* – savršenog/potpunog/ostvarenog čoveka postiže se kroz četiri etape, počevši od *šerije*, kao spoljašnjeg verskog zakona; preko *tarike*, kao duhovnog putovanja i *marife*, kao unutrašnje spoznaje; do *hakike*, kao ostvarenja konačne istine. Kao i kod drugih derviša, duhovni napredak kod bektašija je nezamisliv bez muršida, duhovnog učitelja – vođe koji ima ključnu ulogu na putu učenika ka duhovnoj spoznaji (Sulejmani 2014: 57).

U Osmanskom carstvu još od XV veka bektašizam se počeo vezivati za vojsku, naročito za janičare, prolazeći pritom kao red kroz promene poput reformi Balim Sultana, u prvoj polovini XVI veka, koji je uspostavio unutrašnju hijerarhiju članstva i, prema izučavaocima reda, uneo određene segmente šiizma – poput poštovanja dvanaest

imama, nasljednika Muhameda, od kojih je prvi Ali, koji među bektašijama uživa posebno poštovanje. Bektašije su usvojile slavljenje Alijevog rođendana na dan Novruza, praznika prolećnog ekvinocija koji potiče iz persijskog zoroastrizma i praznuje se u mnogim šiitskim zajednicama islamskog sveta, ali i drugim nešiitskim grupama pod uticajem persijskog nasleđa (Shankland 2003; Elsie 2019).

Sufizam na Balkan, dakle, dolazi sa Osmanlijama i njihovom vojskom, a još od samih početaka osvajanja, kao i tokom nastupajućih vekova, ustanovljavaju se kadirijski (možda najstariji derviški red), rufajski, hamzevijski, mevlevijski, saadijski, helvetijski, nakšibendijski, bektašijski i drugi centri.⁷ Bektašizam je kroz nekoliko vekova od uspostavljanja janičara do jačanja njihovog političkog uticaja bio njihova homogenizujuća snaga, a samim tim i jak derviški red širom carstva. Janičari su postali snaga koja je značajno uticala na politiku države, ali i na odnose u vladajućoj klasi. Ovo je navelo sultana Mahmuda Drugog (dvadesete godine XIX veka) da ih ukine, što je izazvalo njihov revolt i dovelo do ubijanja nemalog dela njihovog članstva. Tada je i sam bektašijski red zabranjen, što ga je marginalizovalo, ali ne i uništilo (Čehajić 2002; Raudevere 2011; Blumi & Krasniqi 2014; Elsie 2019; Blumi 2021).

Nakon smrti Mahmuda Drugog 1839. godine i početka modernizirajućih reformi u Osmanskom carstvu – tanzimata, zabrana i progon bektašija slabi, a na periferiji carstva albanski se pripadnici ovog reda uključuju u borbu za

nacionalno oslobođenje. Dok bektašizam na teritorijama današnje Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije u to doba opstaje samo kao jedan od tarikata i to prilično mali u članstvu, u albanskim zajednicama počinje transformacija bektašija u versku zajednicu koja nadilazi okvire derviškog reda, gradeći sopstveni kulturni identitet zasnovan na pripadništvu ovom redu. Osmansko carstvo propada, a nakon Prvog svetskog rata Kemal-paša Atatürk homogenizuje upravu nad muslimanima osnivanjem jedne sveobuhvatne institucije i zatvaranjem tekija, što derviške redove gura ka društvenim marginama posleratne Turske. Poglavar (dedebaba) bektašija u Turskoj u trenutku Atatürkove zabrane – Albanac Saljih (Salih) Nijazi seli se u Albaniju i osniva Svetsko starešinstvo bektašija – Kryegjyshata Botërore Bektashiane – kome, iako ima pridev *svetsko*, druge bektašijske grupe u svetu nisu priznale prvenstvo (Čehajić 1979; Doja 2008; Elsie 2019; Blumi, Krasniqi 2014; Bria 2024).

U vreme kada se osniva Starešinstvo mnoge bektašije su, kao u političkom smislu sekularizovani pripadnici jedne verske kulture, već odigrale značajnu ulogu u borbi Albanaca za nezavisnost, ali i za kulturni razvoj i nacionalni preporod. Na primer, Ismailj Ćemalji (Ismail Qemali), prvi premijer nezavisne Albanije, kao i Naim i Abdilj (Abdyl) Frašeri (Frashëri), jedni od ključnih ličnosti albanskog preporoda, bili su iz bektašijskih porodica. Naim Frašeri je krajem XIX veka u Bukureštu izdao *Beležnicu bektašija (Fletore e Bektashinjet)*, u kojoj je izneo ideje koje je teologija i socijalna doktrina ovog reda baštinila kroz vekove, interpretirajući ih u kontekstu nacionalne emancipacije albanstva. On je takođe bio autor i epa *Kerbala (Qerbelaja)*, u kome je iz perspektive albanskog nacionalnog oslobođenja opevao mučeništvo Huseina, sina Alija i Fatime. Ova dva Frašerijeva dela smatraju se temeljima

⁷ Neki od centara su i danas aktivni uprkos suzbijanju koje je počelo još od raspuštanja janičara u Osmanskom carstvu u prvoj polovini XIX veka, a kasnije i zabranama koje su iz Atatürkove Turske imale odjeka i na bivšim teritorijama carstva na Balkanu (više u: Vukomanović 2008).

Sl. 3. Deo enterijera tekije Dolma, Kruja, Albanija, 1995.
(Pasztila, Wikimedia Commons)

ustanovljavanja albanskog bektashiizma (Bria 2024: 62). U razmatranjima uloge ovog reda među Albancima Naim Frašeri je naglašavao njegovu navodnu bliskost sa evropskim vrednostima, suprotstavljajući ga orijentalnim obeležjima većinskog islama, povezujući bektashijska verovanja sa helenizmom, slobodoumljem i idejama o posebnom poreklu, čime je ovu zajednicu predstavljao kao pogodnog nosioca društvenih i političkih promena na poznoosmanskome Balkanu (Blumi 2021: 202).

Uloga koju su poznate bektashijske odigrale tokom preporoda, njihov rad na opismenjavanju i zalaganju za nezavisnost Albanije, kao i ugled porodica pripadnika ovog reda (naročito Frašerijevih), svakako su uticali na to da bektashijske budu viđene ne samo kao jedan od derviških redova već i kao identitetska zajednica koja se i kulturno razlikuje od većinske sunitske. Takođe, državni laicizam Albanije nakon sticanja nezavisnosti

1912. godine, kao i politika sekularizacije koju je vodio kralj Zog nakon Prvog svetskog rata, olakšali su konstituisanje bektashiizma, koga je diskriminisao prethodni (osmanski) režim, kao albanskog islama, čime je stvorena i zajednica koja, kao što smo napomenuli, nadilazi sam derviški red (Doja 2008; Blumi & Krasniqi 2014; Elsie 2019; Bria 2024).

Međutim, za vreme komunizma u Albaniji religija biva zabranjena, što je značilo i marginalizaciju i skoro uništenje bektashijske tarike. Devedesete godine prošlog veka donele su povratak religije u javni prostor bivših komunističkih zemalja na Balkanu, a u samoj Albaniji, gde je progon vere bio najsuroviji, došlo je i do institucionalnog obnavljanja verskih zajednica. Obnavljanje verskog života odvijalo se pod uticajem inostranog faktora; na primer, bio je vidljiv uticaj Grka kod pravoslavnih, Vatikana kod rimokatolika, dok se kod muslimana počinje osećati uticaj iz zemalja sa islamskim režimima, gde je došlo do politizacije verskih struktura i homogenizacije interpretacija doktrine, što zbog reakcija na Islamsku revoluciju u Iranu, što zbog globalne geopolitičke situacije (Endresen 2012; Krasniqi 2011). Istovremeno, nekada marginalizovani tarikati izlaze iz senke, što znači da dolazi i do obnavljanja bektashiizma, koji u javnom diskursu od devedesetih naovamo nastupa kao jedna od četiri istorijske albanske verske zajednice, dakle, kao zajednica koja je razdvojena od većinskih sunita, kako institucionalno, tako i doktrinarno (Bria 2024). Ova će zajednica postati predmetom interesovanja ne samo zbog insistiranja na posebnosti (u Albaniji, ali i na Kosovu i u Severnoj Makedoniji) već i zbog svojih verskih učenja i dinamične istorije koja ju je oblikovala.

Postsocijalistička obnova bektashiizma manifestovala se u oživljavanju narodnih hodočašća (posebno na planinu Tomor

i u grad Kruju), povratka harizmatičke uloge *baba* (učenjaka, vođa zajednice) kao posrednika blagoslova i isceljenja, kao i kroz povratak ikonografije i narativa narodnog islama poput legendi o Sariju Saltiku, dervišu iz XIII veka, koji ima status sveca u bektašijskim zajednicama širom sveta i na Balkanu.⁸ Kako piše Đanfranko Brija, šiitska i alevitska ikonografija i narativi proširili su se po bektašijskim svetilištima i privatnim domovima, pritom uživajući i međukonfesionalno poštovanje, čime su postali važan izraz albanske postsocijalističke religioznosti. Istovremeno sa folklornom obnovom bektašizma sam red prolazi kroz institucionalno-doktrinarne promene. Novi statut bektašija, usvojen 2000. godine, programski definiše bektašizam kao progresivno, humanističko i ekumensko učenje, zamišljeno kao „treći put“ između hrišćanstva i islama. U tom se okviru naglašava tolerantni, lokalnonacionalni karakter bektašizma, suprotstavljen „stranom“ i percipirano fundamentalističkom islamu (Brija 2024: 64–65). U duhu nasleđa Naima Frašerija i njegove „intervencije“ u procesu osavremenjavanja tumačenja i promovisanja nacionalnog bektašizma, nekoliko godina nakon usvajanja novog statuta zajednice izlazi i knjiga *Treće oko* (*Syri i tretë*) Moikoma Zeća (Zeqo), javnog intelektualca, pesnika i književnog kritičara, čije je izdavanje pozdravilo i liderstvo bektašijske zajednice. Kroz pojam trećeg oka Zećo gradi narativ o Albancima kao narodu sa posebnim, skrivenim znanjem, pri čemu pisanje postaje ključni medij prenosa tog znanja i osnov za politički obojenu predstavu o nacionalnoj izuzetnosti. Pomenuti sociolog Brija tumači Zećovu intervenciju

⁸ Više derviških tekija smatra se mestom pokopa Sarija Saltika. Jedna od njih je i tekija u Blagaju kod Mostara, koju su u XV veku sagradile upravo janičarske bektašije i koja predstavlja jedan od retkih materijalnih ostataka ovog tarikata u Bosni i Hercegovini (Raudvere 2011).

u osavremenjavanju poruke albanskog bektašizma kao njegovu svojevrsnu *new age* preradu nacionalne ideologije koja se prepliće sa islamskom tradicijom, naučnim diskursom i ezoterijom (Brija 2024: 65–70).

ALBANSKE BEKTAŠIJE KAO KULTURNA GRUPA

U uvodu smo napomenuli da se bektašije u Albaniji smatraju zasebnom verskom zajednicom. Na Kosovu i u Severnoj Makedoniji nemaju takav status.⁹ Poslednjih nekoliko godina Zajednica tarikata Kosova (Bashkësia e Tarikatëve të Kosovës – BTK) dobija priznanje kao zasebna grupa u komunikaciji sa vlastima i čak učestvuje u predlogu zakona o verskim slobodama. Bektašije su, u strogom smislu derviškog reda, na Kosovu samo jedan od tarikata. Međutim, postoje mišljenja unutar kosovskih bektašijskih grupa da oni predstavljaju odvojenu zajednicu. Na primer, Mumin Ljama (Lama), poznati predstavnik zajednice, još 2017. godine negodovao je zbog neprepoznavanja bektašija kao zasebne zajednice zato što su, prema njegovim rečima, oni šiiti i ne mogu se smatrati delom nijedne druge verske grupe.¹⁰

U uvodu smo, takođe, rekli da je najava Edija Rame iz septembra 2024. godine o stvaranju bektašijskog grada-države

⁹ U Tetovu, u Severnoj Makedoniji, Harabati Baba Tekija sedište je tamošnje bektašijske zajednice koja je u sporu sa Islamskom zajednicom Makedonije oko prava bektašija kao šiita da koriste tekiju koju većinski muslimani smatraju svojim sunitskim mesdžidom. Bilo je čak i pokušaja Islamske zajednice da nasilno preuzmu ceo kompleks, što su bektašije videle kao napad na svoj red (Mičijević 2012: 252; Sulejmani 2014: 58–63).

¹⁰ <https://indeksonline.net/en/bektashinjte-kerkojne-te-njihen-komunitet-fetar> (pristupljeno 8. 2. 2026).

izazvala raznovrsne reakcije širom sveta, a naročito među Albancima regije i dijaspore, otvarajući i pitanje odnosa savremenih Albanaca prema prošlosti i uloge, kako sunitskog, tako i bektašijskog islama u njoj. Sam Rama je o ovoj potencijalnoj novoj mikrodržavi rekao da je jedan od njenih glavnih ciljeva afirmacija tolerantnog islama koji predstavlja važan deo albanskog identiteta, naglašavajući da se verska tolerancija mora stalno negovati i štititi, te da „ne treba dozvoliti da stigma određuje identitet muslimana“.¹¹ Iz Starešinstva bektašija tim je povodom rečeno da bi inicijativa o bektašijskoj državi ojačala ulogu ovog reda u „podsticanju globalnog međureligijskog dijaloga i suzbijanju rasta nasilnog ekstremizma širom sveta, dok bi suverenitet obezbedio zaštitu i autonomiju bektaškijskih verskih praksi i njihovu međunarodnu afirmaciju“.¹²

Albanski analitičari Aroljda Eljbasani (Arola Elbasani) i Kljedijan Miftari (Kledian Myftari) pisali su da najava formiranja bektašijske mikrodržave predstavlja strateški potez kojim Albanija koristi sopstveno versko nasleđe i istoriju međukonfesionalne tolerancije za jačanje svog međunarodnog uticaja. Međutim, kao što smo napomenuli, bilo je i reakcija protiv ovakve ideje, a i upozorenja da favorizovanje bektašija može da dovede do upravo suprotnog od onoga što se promovise kao cilj moguće mikrodržave kojom bi upravljao ovaj derviški red. Eljbasani i Miftari ističu da državno favorizovanje jedne verske grupe zapravo nosi ozbiljan rizik jer može izazvati nezadovoljstvo kod ostalih zajednica, kao i da ovakva intervencija vlasti stvara utisak nepravde i može ozbiljno poljuljati

same temelje verskog sklada u zemlji (Elbasani & Myftari 2025).

I pre Ramine ideje o bektašijskom gradu-državi postojala su među nekim Albancima regije gledišta da mnogi njihovi političari, kako u Albaniji tako i van nje, imaju distancu u odnosu na današnji sunitski islam, kako bi međunarodnoj javnosti pokazali da su Albanci Evropljani, u kontekstu distanciranja od navodnog verskopoličkog radikalizma selefija i drugih „stranih“ tumačenja vere koja su na Balkanu postala vidljivija od pada komunizma do danas (Krasniqi 2011; Endresen 2012; Gola & Selaci 2017). Takođe, javne konverzije, kako neki medijski izvori kažu, nekoliko hiljada kosovskih Albanaca iz islama u rimokatoličanstvo u poslednjih nekoliko godina doprinose utisku da postoje određene kontroverze o statusu većinske vere u nekim albanskim intelektualnim i političkim krugovima (Ibrahimi 2024; Sinani 2024).¹³ Pritom, navodnu favorizaciju bektašizma u odnosu na sunitski islam neki vide i kao pokušaj desunizacije albanskih muslimana zarad promocije „albanskijeg“ islama (Beqa *et al.* 2022).

Bektašije u Albaniji, videli smo, nisu više samo derviški red već i posebna verska zajednica koja baštini nasleđe koje ima korene u ranom islamu i koje je kontinuirano dopunjavano i građeno iz kasnijih kulturnih razmena među muslimanskim grupama raznih jezika i etnija, kao i u interakciji muslimana sa drugim verskim zajednicama koje su živele na teritorijama između Crnog, Sredozemnog i Arapskog mora, a i šire. Takođe, bektašizam u Albaniji je od kraja XIX veka, a možda i ranije, dobio

¹¹ <https://www.nytimes.com/2024/09/21/world/europe/albania-tirana-muslim-state-bektashi.html> (pristupljeno 8. 2. 2026).

¹² <https://www.zeriamerikes.com/a/7794145.html> (pristupljeno 8. 2. 2026).

¹³ O konverzijama u rimokatoličanstvo na Kosovu u poslednjih nekoliko godina: <https://klankosova.tv/nyt-per-konvertimet-ne-kosove-nje-levizje-drejt-krishterimit-trazon-nje-toke-myslimane/> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Sl. 4. Deo enterijera Svetskog starešinstva bektasija, Tirana, Albanija, avgust 2023.
(Irdiism, Wikimedia Commons)

specifično albanski karakter kao posledica dinamične komunikacije ovog reda sa lokalnim verovanjima, ali i delatnosti albanskih janičara, paša i intelektualaca iz bektasijških porodica.

Današnje albanske bektasije možemo, uz oprez od opasnosti etiketiranja definisanjem, nazvati i osobenom kulturnom grupom, ne samo zbog njihovog insistiranja na posebnosti već i zbog baštinjenja sinkretičnih kulturnih praksi koje imaju utemeljenje u raznim kulturama i verskim tradicijama. Na primer, članovi zajednice mole se dva, a ne pet puta dnevno kao drugi muslimani, u zajednici postoji post u znak sećanja na bitku u Kerbalı (mučeništvo imama Huseina, Alijevog sina, Muhamedovog unuka), neki pripadnici verske hijerarhije žive u celibatu, u narodu je prisutna oralna i pisana hagiografija i poštovanje svetaca reda, kao i vizuelno predstavljanje imama Alija (ikone u kućama, a

u novije vreme i tetovaže kod, najčešće, muškaraca), slavljenje Novruza, popustljiviji odnos prema alkoholu, odsustvo „islamske“ nošnje kod žena, manji stepen rodne segregacije itd. Posebnost bektasijškog identiteta je i činjenica da njihove društvene doktrine evoluiraju i komuniciraju sa savremenošću, kao i da je liderstvo zajednice društveno delatno u promociji određenog, ne nužno eshatološkog, vrednosnog narativa – što ovu grupu čini specifičnom u albanskom i regionalnom kontekstu. Bez obzira na to da li će ova zajednica dobiti svoj grad-državu ili ne, njeno postojanje i delovanje svakako doprinose zanimljivosti albanskog i balkanskog kompleksnog kulturno-religijskog miljea, a budući analitički uvid u odnos drugih prema ovoj zajednici svakako će dati odgovore na neka od pitanja o dominantnim narativima većinskih zajednica o samim sebi, ali i o verskim i kulturnim manjinama Balkana.

BIBLIOGRAFIJA

Literatura

Aslan, Reza. 2005. *No god but God: The Origins, Evolution, and Future of Islam*. New York: Random House.

Babur, Isa. 2023. „HeartCentered Paths: A Comparative Study of Hesychasm and Sufism“. *Entelekyia LogicoMetaphysical Review* 7 (2): 35–61.

Beqa, Mentor, Muhaj, Adrian & Ferid Piku. 2022. „The Revival of Religion in Albania: A Comparison of Cham, Kosovar and Bosniak Attitudes toward Proselytization and De-Sunnification“. *Časopis za interdisciplinarne studije* 9 (2): 33–57.

Blumi, Isa & Gëzim Krasniqi. 2014. „Albanians' Islam(s)“. In: Cesari, Jocelyne (ed.). *The Oxford Handbook of European Islam*. Oxford: Oxford University Press, 415–516.

Blumi, Isa. 2021. „Ottoman Albanians in an era of transition: An engagement with a fluid modern world“. In: Chovanec, Johanna & Olof Heilo (eds). *Narrated Empires: Perceptions of Late Habsburg and Ottoman Multinationalism*. Cham: Palgrave Macmillan: 191–212.

Bria, Gianfranco. 2022. „Nationalism, Post-Secular and Sufism: The Making of Neo-Bektashism by Moikom Zeqo in Post-Socialist Albania“. *Religions* 13 (9): 61–73.

Corbin, Henry. 1969. *Creative Imagination in the Sufism of Ibn 'Arabi*. Princeton: Princeton University Press.

Ćehajić, Džemal. 1978. „Bektašije i islam u Bosni i Hercegovini“. *Anali Gazi Husrev-Begove Biblioteke* 4 (5–6): 83–98.

Ćehajić, Džemal. 2002. „Social, Political, Religious, Literary and Other Aspects of

the Dervish Orders in Yugoslav Lands“. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 50 (50): 297–317.

Doja, Albert. 2008. *Bektashism in Albania: Political History of a Religious Movement*. Tirana: Albanian Institute for International Studies.

Elaroui, Cornell Rkia. 2019. *Rabi'a From Narrative to Myth: The Many Faces of Islam's Most Famous Woman Saint, Rabi'a al-'Adawiyya*. London: Oneworld Academic.

Elsie, Robert. 2019. *The Albanian Bektashi: History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*. London: I. B. Tauris: Bloomsbury Publishing.

Endresen, Cecilie. 2012. *Is the Albanian's religion really Albanianism: Religion and Nation According to the Muslim and Christian Leaders in Albania*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Ernst, Carl W. 1997. *The Shambhala Guide to Sufism*. Boston: Shambhala.

Ferguson, James R. 1996. *Meeting on the Road: Cosmopolitan Islamic Culture and the Politics of Sufism*. Bond University: Centre for EastWest Cultural and Economic Studies.

Ferri, Naser & Eva Katarina Glazer. 2014. „The Sufi (Dervish) Order of the Bektashi as a Connection Between Islam and Christianity in the Balkans“. *Acta Musei Caransebesiensis – Tibiscum* (IV) 2014: 13–23.

Gola, Adrian & Gëzim Selaci. 2017. „Socio-political and Religious Dynamics in Kosovo from the Post-Secularist Perspective“. *Croatian Political Science Review* 54 (4): 85–108.

Hanif, N. 2002. *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East*. New Delhi: Sarup & Sons.

- Kakouris, Georgios. 2023. „The Influence of St. Isaac the Syrian’s Ascetical Theology on Early Sufism“. *Transcendent Philosophy Journal* 24 (35): 105–148.
- Knysh, Alexander. 2017. *Sufism: A New History of Islamic Mysticism*. Princeton: Princeton University Press.
- Krasniqi, Gëzim. 2011. „The ‘Forbidden Fruit’: Islam and Politics of Identity in Kosovo and Macedonia“. *Southeast European and Black Sea Studies* 11: 191–207.
- Mičijević, Senad. 2012. „Harabat-baba tekija u Tetovu“. *Znakovi vremena* 15 (57–58): 252–271.
- Mirjalili, Farshad. 2021. „Goddess of the Orient: Exploring the Relationship between the Persian Goddess Anahita and the Sufi Journey to Mount Qaf“. *Religions* 12 (9): 1–12.
- Mourad, Suleiman A. 2005. *Early Islam between myth and history: Al-Hasan al-Basri (d. 110H/728CE) and the formation of his legacy in classical Islamic scholarship*. Leiden: Brill.
- Novaković, Dragan. 2002. „Delovanje Zajednice islamskih derviških redova Alije (ZIDRA) na Kosovu i Metohiji 1974–1991“. *Istorija 20. veka* 2: 103–115.
- Penn, Michael Philip. 2015. *Envisioning Islam: Syriac Christians and the Early Muslim World*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Raudvere, Catharina. 2011. „Claiming Heritage, Renewing Authority: Sufi-orientated activities in post-Yugoslav Bosnia-Herzegovina“. *European Journal of Turkish Studies* 13: 1–13.
- Schwartz, Stephen. 2008. *The Other Islam: Sufism and the Road to Global Harmony*. New York: Doubleday.
- Shankland, David. 2007. *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: Routledge.
- Smith, Margareth. 2001. *Muslim Women Mystics: The Life and Work of Rabi’a and Other Women Mystics in Islam*. London: Oneworld Publication.
- Soileau, Mark. 2014. „Conforming Haji Bektash: A Saint and His Followers between Orthopraxy and Heteropraxy“. *Die Welt des Islams* 54 (3–4): 423–459.
- Sonn, Tamara. 2015. *Islam: History, Religion, and Politics*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Speziale, Fabrizio. 2018. „Hinduism and Islam: Medieval and Premodern Period“. In: Ed. Jacobson, Knut A. (ed.). *Brill’s Encyclopedia of Hinduism*. Leiden: Brill, 521–529.
- Sulejmani, Arben. 2014. „Haji Bektash Veli and the Bektash Path in Albania and Macedonia“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 34 (1): 48–64.
- Vukomanović, Milan. 2008. „Sufizam – unutrašnja dimenzija islama“. *Filozofija i društvo* 2: 129–147.
- Internet izvori*
- „Bektashinjtë kërkojnë të njihen Komunitet Fetar“. *IndeksOnline*. 2017. <https://indeksonline.net/en/bektashinjte-kerkone-te-njihen-komunitet-fetar> (pristupljeno 8. 2. 2026).
- „Ndarja e komunitetit mysliman në Kosovë“. *Koha*. 2020. <https://www.koha.net/en/arberi/ndarja-e-komunitetit-mysliman-ne-kosove> (pristupljeno 8. 2. 2026).
- „NYT për konvertimet në Kosovë: Një lëvizje drejt krishterimit trazon një tokë myslimane“. *KlanKosova*. 2025. <https://>

klankosova.tv/nyt-per-konvertimet-ne-kosove-nje-levizje-drejt-krishterimit-tra-zon-nje-toke-myslimane/ (pristupljeno 8. 2. 2026).

„Rama nga OKB-ja: Në Tiranë, shtet Sovran të bektashinjve“. *Zëri i Amerikës*. 2024. <https://www.zeriamerikes.com/a/7794145.html> (pristupljeno 8. 2. 2026).

„Za i protiv države beктаša u Albaniji koju je najavio Edi Rama“. *Vreme*. 2024. <https://vreme.com/vesti/za-i-protiv-drzave-bektasa-u-albaniji-koju-je-na-javio-edi-rama/> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Dhuli, Elsa (ed.). 2024. „Censi i Popullsë dhe Banesave në Shqipëri 2023“. *Instat Republika e Shqiperise Instituti i Statistikave*. <https://www.instat.gov.al/media/13615/cens-i-popullsise-2023.pdf> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Elbasani, Arolda & Kledian Myftari. 2025. „A Bektashi Muslim State in Albania: The Perilous Crossroads of Foreign Policy, Heritage, and Geopolitics“. *Berkley Forum*. <https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/a-bektashi-muslim-state-in-albania-the-perilous-crossroads-of-foreign-policy-heritage-and-geopolitics> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Higgins, Andrew. 2024. „Albania Is Planning a New Muslim State Inside Its Capital“. *NY Times*. <https://www.nytimes.com/2024/09/21/world/europe/>

albania-tirana-muslim-state-bektashi.html (pristupljeno 8. 2. 2026).

Ibrahimi, Zeqirija. 2024. „Nga feja civile drejt fesë politike“. *Revista Shenja*. www.revistashenja.com/nga-feja-civile-drejt-fese-politike/ (pristupljeno 8. 2. 2026).

Istrefi, Kushtrim & Luca Pasquet. 2024. „The law and politics of creation of the micro religious Bektashi state in Albania“. *EJIL: Talk!*. <https://www.ejiltalk.org/the-law-and-politics-of-creation-of-the-micro-religious-bektashi-state-in-albania> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Karaj, Vladimir. 2024. „Critics Pour Scorn on Albanian PM's 'Microstate' Plan for Bektashi Muslims“. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2024/09/24/critics-pour-scorn-on-albanian-pms-microstate-plan-for-bektashi-muslims/> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Lockwood, James. 2024. „The Bektashi Order – A New Era of Sufi Sovereignty“. *Europe Diplomatic Magazine*. <https://europe-diplomatic.eu/politics/the-bektashi-order-a-new-era-of-sufi-sovereignty> (pristupljeno 8. 2. 2026).

Sinani, Besnik. 2024. „Konvertim apo Apostazi: Pse Islami në Kosovë ka një problem vetë perceptimi?“. *Revista Shenja*. <https://revistashenja.com/konvertim-apo-apostazi-pse-islami-ne-kosove-ka-nje-problem-vete-perceptimi> (pristupljeno 8. 2. 2026).

ALBANIAN BEKTASHIS: FROM A DERVISH ORDER TO A DISTINCT RELIGIOUS COMMUNITY (AND CULTURAL GROUP)

Summary: The paper explores the historical roots of Bektashism, with a focus on the transformation of this dervish order into a distinct religious and cultural community among Albanians. The introduction presents the 2024 announcement by Albanian Prime Minister Edi Rama regarding the creation of a Bektashi microstate in Albania, which opened a public debate about the place and identity of the Bektashis in contemporary Albanian society and sparked the interest of Balkan and global media in this community. The political, cultural, and doctrinal history of Bektashism is presented, beginning with an overview of early Sufism, whose origins can be recognized in the theological and philosophical debates of the first centuries of Islam, shaped by Persian, Syriac, Greek, Christian, and other cultural and religious traditions. From the early Muslim ascetics to the institutionalization of dervish orders, several centuries passed during which Sufism developed in a polycentric manner, often integrating elements of Sunni and Shi'a theology, and at times incorporating local nonIslamic philosophies and ideas, resulting in diverse Sufi practices. Bektashism as a doctrine emerged through the activity of Haji Bektash Veli in the 13th century, and through the Ottoman military structure, especially the Janissaries, it became a powerful dervish order. With the reforms of Balim Sultan in the 16th century, Bektashism acquired a consistent internal hierarchy and strengthened Shi'a elements in its theology, such as the veneration of Imam Ali and his successors. However, after the abolition of the Janissaries in 1826 in the Ottoman Empire, the Bektashis were persecuted and marginalized, yet they nevertheless survived and continued to develop. A key part of the paper is dedicated to the evolution of Albanian Bektashism and the gradual transformation of Albanian Bektashis, during the 19th and 20th centuries, from a dervish order into a separate religious community. In the second half of the 19th and the early 20th century, the Bektashis played a pivotal role in the Albanian national awakening. Prominent figures of the Albanian national movement came from Bektashi families, and some of them, such as Naim Frashëri, used, among other things, Bektashi symbolism in shaping a postOttoman Albanian identity grounded in ideas of freethinking, progress, and a European orientation. During communism in Albania, the Bektashis, like other religious communities, were banned, but after the fall of the oneparty regime in 1990, the community was reinstitutionalized as one of the four historical Albanian religious communities (alongside Sunni, Orthodox, and Roman Catholic), becoming a visible cultural actor in public life and continuing to develop doctrinally. For instance, the community's 2000 statute presents Bektashism as a kind of "third way" between Islam and Christianity, highlighting its openness and progressive character. Furthermore, public intellectuals such as Moikom Zeqo contributed to the formation of neoBektashi narratives that connect tradition and national ideas with contemporary cultural currents. The final section of the paper examines debates concerning the status of Bektashis among Balkan Albanians outside Albania, together with contemporary political challenges and the various reactions to the potential creation of a Vaticanstyle Bektashi microstate. These reactions range from warnings about the risks of favouring one religious community over others to arguments about

opportunities to affirm a model of religious tolerance specific to the Albanian context. Emphasizing their cultural contribution to Albanian society, the paper concludes that Albanian Bektashis function not only as a separate religious community but also as a dynamic cultural group that integrates various religious doctrines and cultural and social practices, continuously communicating with the local context and the *Zeitgeist*.

Keywords: Bektashism, Sufism, Tariqas, Islam, Albanians

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development „Bauo“*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me
drustvobauo@gmail.com | kontekstikulture@gmail.com

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Pro File, Podgorica

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Impresum časopisa objavljen je na linku: | *The journal's imprint is published at the link:*
www.kontekstikulture.me

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2026.

